

سید محمد انتظام السلطنه و خوانش چهار سند در ارتباط با ایشان

منصور رشیدی^۱ / علی قنبریان^۲

چکیده

انتظام السلطنه از سادات تفرش است. نیاکان (میرزا موسی وزیر و سیدعبدالله انتظام السلطنه) و فرزندان وی (سیدعبدالله انتظام وزیری و سیدنصرالله انتظام وزیری) در دوره قاجار و دوره پهلوی از صاحب منصبان بوده‌اند. از آنجاکه وی ریاست نظمیة دوره قاجار را بر عهده داشته و رابطه نزدیکی با ظهیرالدوله (داماد ناصرالدین شاه) داشته و همچنین همسرش از خاندان سرشناس غفاری کاشان است، بررسی و تبیین زندگانی اش، زوایایی از تاریخ قاجار را روشن می‌کند. گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و پردازش اطلاعات، توصیفی - تحلیلی است. در گردآوری اطلاعات علاوه بر کتاب‌ها و مقالات، از اسناد برجای مانده از دوران قاجار نیز استفاده شده است.

واژه‌های کلیدی: سید محمد انتظام السلطنه، قاجار، انجمن اخوت، سند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. پژوهشگر تاریخ Mansoorrashidi2017@gmail.com

۲. دانش‌آموخته دکتری مبانی نظری اسلام از دانشگاه تهران Ali.Ghanbarian@alumni.ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۲۶

نوشتار حاضر به واکاوی زندگانی یکی از اعضای خاندان معروف وزیری شهر تفرش با نام، سیدمحمد انتظام السلطنه می‌پردازد.

این مقاله در ۴ بخش تهیه و تنظیم شده است:

بخش اول: بیان زندگانی سیدمحمد انتظام السلطنه و ارتباط وی با ظهیرالدوله و خاندان غفاری کاشان.

بخش دوم: خوانش و تبیین و تحلیل سند «تقدیر ناصرالدین شاه قاجار»

بخش سوم: خوانش و تبیین و تحلیل سند «وکالت نامچه کلیه امورات سیدمحمد انتظام السلطنه به میرزا شفیع صدر دیوان‌خانه در محضر شیخ فضل‌الله نوری»

بخش چهارم: خوانش و تبیین و تحلیل سند «سلسله نسب خاندان انتظام السلطنه»

بیان زندگانی سیدمحمد انتظام السلطنه و ارتباط وی با ظهیرالدوله و خاندان غفاری کاشان

سیدمحمد انتظام السلطنه (بینشعلی) فرزند سیدعبدالله خان انتظام السلطنه در یازدهم رجب ۱۲۸۶ قمری برابر با بیست و پنجم مهر ماه ۱۲۴۸ شمسی به دنیا آمد. نام طریقتی اش بینشعلی بود. در دارالفنون زبان فرانسه و فنون نظامی را آموخت. سمت ریاست نظمیہ را بر عهده داشت. در کتاب «خاندان غفاری کاشان» صفحه ۲۷، مرحوم سیدمحمد انتظام السلطنه را نوه میرزا عیسی وزیر معرفی کرده است که اشتباه است. زیرا سیدمحمد فرزند سیدعبدالله است و میرزا عیسی خان عموی وی است نه پدر بزرگش.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سید محمد انتظام السلطنه

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

انتظام السلطنه در دوران ریاست ظهیرالدوله بر انجمن اخوت، نایب رئیس بود و پس از فوت ظهیرالدوله، به ریاست انجمن برگزیده شد (شهبازی، ۱۳۹۷: ۱۹۸/۱). البته در برخی از منابع (ظهیرالدوله، ۱۳۷۱: ۳۴ - ۳۵) آمده است که مرحوم بینشعلی (سیدمحمد انتظام السلطنه) از ریاست بر انجمن اخوت خودداری کرد. متن ذیل شاهد بر این مدعا است:

«نام نامی و اسامی سامی مشایخ تعیین شده کنونی سلسله جدیدة نعمت‌اللهی که در نشر اخلاق درویشی و پیمان گرفتن به اصول سته تصوف معاونت و کمک می‌فرمایند از این قرار مرقوم می‌فرماید: ... آقای میرزا سیدمحمدخان انتظام السلطنه. ذی‌قعدة ۱۳۳۶ در تهران - صفاعلی. در کتاب جدید التالیف "دو رساله در تاریخ جدید تصوف ایران" دو روایت آمده است: [یکی اینکه] ظهیرالدوله، انتظام السلطنه مرحوم را به جانشینی خود تعیین کرد ولی او قبول نمود و پس از فوت ظهیرالدوله نیز از دستگیری خودداری کرد.»

بینشعلی برخی از رساله‌های استادش (صفاعلی) را استنساخ کرده است. مرحوم ایرج افشار از قول سیدعبدالله انتظام‌وزیری چنین می‌گوید:

سیدعبدالله انتظام فرمودند نسخه‌ای از «تاریخ بی‌دروغ» در اختیار دارم که پدرم (یعنی مرحوم سیدمحمد انتظام السلطنه از یاران حقیقی و پیروان واقعی و مخلص مرحوم ظهیرالدوله) از روی نسخه خط مؤلف نوشته است. پس خود از راه لطف نسخه چاپی را با آن نسخه خطی قابل اعتماد مقابله و موارد اختلاف را که متعدد بود، دقیقاً اصلاح کردند و همین صورت تصحیح شده ایشان است که اساس طبع حاضر قرار گرفت (افشار، ۱۳۶۷: ۱/ده و یازده).

بینشعلی از جمله ممالکین بزرگ شهر تهران بود. باغ او در امیریه بیش از پنجاه هزار متر مربع وسعت داشت (شهبازی، ۱۳۹۷: ۱۹۸/۱).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ایرج افشار، خاطرات و اسناد ظهیرالدوله، ج ۱، ص ۶۲۷
 مهمانی بشیر السلطان در باغ انتظام السلطنه (باغ امیریہ)
 ۱۳۳۱، از مجموعه عکس های عبداللہ انتظام
 سید محمد انتظام السلطنه نشسته در دُر شکه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

سید محمد انتظام السلطنه
پروفسور کاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
باغ امیریه

پرتال جامع علوم انسانی

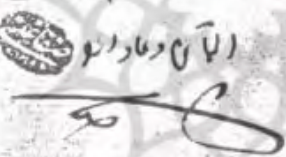
ایستاده از راست: سید عبدالله انتظام وزیری، سید محمد
انتظام السلطنه (بینشعلی)، محمود غفاری (همسر زهرا
انتظام وزیری)

ردیف جلو از راست: مارگریت (همسر سید عبدالله
انتظام وزیری)، عبدالعلی غفاری، فرخ لقاء انتظام وزیری، فاطمه
غفاری، خورشید خانم (همسر سید محمد انتظام السلطنه)،
سید محمد (فرزند سید عبدالله انتظام وزیری)، زهرا انتظام وزیری،
عباس غفاری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

 انجمن اسطوت
 شماره ۲۶ - تاریخ فروردین ماه ۱۳۳۲

خباب برادر با عین برادر لاری از اعراف است بشماره
 که مرتضی و متعلق به است و اخلاق معروف در روی
 از طرف فقیر ما مورد مجازند که کم گفته اند و این
 بهر حال استقیم لطیف است و به غلطی پذیرد
 و اصول است و معروف و دالت نمم و دستگیر و قبول
 بیان فلانیه (آنان و ما در آن)

 رتال جامع علوم انسانی

اجازه نامه ظهیرالدوله به سید محمد انتظام السلطنه

ظهیرالدوله در اجازه‌ای که به سیدمحمد انتظام السلطنه داده است، چنین نوشته:

ص ۱۳۱۷. انجمن اخوت. به تاریخ عشر آخر شهر ج ۱، ۱۳۳۲، نمره: ۲۷

جناب برادر با جان برابر آقای میرزا سیدمحمد خان انتظام السلطنه که متصف و متخلق به صفات و اخلاق تصوف و درویشی هستند از طرف فقیر مأمور و مجازند که گم‌گشتگان وادی حیرت را به صراط المستقیم طریقت هدایت و به اخلاق پسندیده و اصول ستۀ تصوف دلالت نموده، دستگیری و قبول پیمان نمایند. التماس دعا دارم. مهر: «صفاعلی» (ظهیرالدوله، ۱۳۷۱: ۳۵).

سیدمحمد انتظام السلطنه مأموریت‌هایی به خارج از کشور داشته است؛ مثلاً در ۱۵ رمضان ۱۳۲۶ با پدر همسرش، معاون‌الدوله، (فرزند سوم فرخ‌خان امین‌الدوله و سفیر ایران در ایتالیا) رهسپار ایتالیا شده است (افشار، ۱۳۶۷: ۳۹۷/۱). انقراض قاجار و تأسیس حکومت پهلوی در ۲۲ آذر ۱۳۰۴ شمسی است. از آنجا که انتظام السلطنه در سال ۱۳۰۹ شمسی وفات کرده، دانسته می‌شود که فقط پنج سال از دوره پهلوی را درک کرده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تمبر سید محمد انتظام السلطنه

ص ۱۳۱۷

BINECHE-ALI

ENTEZAM-ES-SALTANEH

ظهیرالدوله برای سلسله آرمی تعیین نمود که
قبلاً در تاریخ تصوف سابقه نداشت که از ستاره
داوود (آرم کنیسه) اقتباس شده است...
ظهیرالدوله در ۱۳۱۷ انجمن اخوت را تأسیس
نمود... صفا مشایخ زیادی تعیین نمود و مرحوم
انتظام (بینشعلی شاه) را سرپرست انجمن
اخوت قرار داد.

نورالدین مدرسی چهاردهی، سلاسل تصوف
ایران، ص ۵۶۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سید محمد انتظام السلطنه

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

همسر سید محمد انتظام السلطنه، خورشید خانم غفاری است. خورشید خانم فرزند محمد حسین خان غفاری (فرخ خان ثانی) است. فرخ خان امین الدوله (میرزا ابوطالب غفاری) فرزند میرزا محمد مهدی غفاری کاشی است. فرخ خان سه پسر داشت. یکی از آنها محمد حسین خان است که با دختر عمویش (فرخنده خانم) ازدواج کرد. خورشید خانم فرزند آن‌هاست. کمال الملک نیز از خاندان غفاری است.

ثمره ازدواج سید محمد انتظام السلطنه و خورشید خانم چهار فرزند شد با نام‌های: فرخ لقا خانم؛ سید عبدالله انتظام‌وزیری؛ سید نصرالله انتظام‌وزیری؛ زهراسلطان خانم (نراقی و غفاری، ۱۳۵۳: ۲۷).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خورشید خانم
پدیدآورنده: میرزا ابوالحسن خان غفاری، ۱۲۵۹ ق
تکنیک: آبرنگ، ابعاد: ۱۵/۵ در ۱۹ سانتی متر اهدایی
بنیاد عزتملک ملک (سودآور)

سرانجام سید محمد انتظام السلطنه پس از عمری تلاش و کوشش و خدمت به خلق، در بیست و هشتم رمضان ۱۳۴۹ قمری برابر با بیست و هشتم بهمن ماه ۱۳۰۹ شمسی از دنیا رفت و در جوار مقبره عموی خویش، میرزا عیسی خان وزیر، به خاک سپرده شد.

نگارندگان مقاله در

مقبره میرزا عیسی خان وزیر و سید محمد انتظام السلطنه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خوانش و تبیین و تحلیل سند «تقدیر ناصرالدین شاه قاجار»

سند تقدیر ناصرالدین شاه، بابت خدمات و تلاش‌های عموی سیدمحمد انتظام السلطنه یعنی میرزا عیسی خان وزیر است. در انتهای سند، تاریخ «فی شهر صفر المظفر سنه ۱۳۱۰» درج شده است. سند زمانی صادر شده است که میرزا عیسی خان وزیر وفات کرده است زیرا در بخشی از سند عبارت «مرحوم میرزا عیسی وزیر» آمده است که دلالت بر فوت میرزا عیسی دارد. در این سند نام سیدمحمد انتظام السلطنه برده شده است و برای وی مزایا و تسهیلاتی قرار داده شده است. با توجه به اینکه در کتب تاریخ، وفات میرزا عیسی ۲۲ صفر ۱۳۱۰ قمری (شهییدی، ۱۳۸۳: ۴۸۵). ذکر شده، دانسته می‌شود که تقدیر ناصرالدین شاه بین ۲۲ صفر تا ۲۹ یا ۳۰ صفر ۱۳۱۰ قمری انجام شده است.

متن سند

بسم الله الرحمن الرحيم

مهر: «الملک لله تعالی». [اشاره است به آیه {ذَلِکُمْ اللّٰهُ رَبُّکُمْ لَهٗ الْمُلْکُ} (فاطر: ۱۳/۳۵)]. تا که دست ناصرالدین خاتم شاهی گرفت صیت [صیت: شهرت، آوازه (انوری، ۱۳۸۲: ۴۷۹۳/۵)] داد و معدلت از ماه تا ماهی گرفت ۱۲۶۴».

[۱۲۶۴ سال نقر (ساخت) مهر است. در آن زمان ناصرالدین شاه ۱۸ ساله بوده است. وی چندین مهر داشته است و به اکثر فرامین همین را مهر را می‌زده است. (مصاحبه با استاد اسدالله عبدلی آشتیانی، مصاحبه‌گیرنده: علی قنبریان). در کتاب «شرح حال رجال ایران»، ج ۴، ص ۱۶۴ و کتاب «برگی از تاریخ قزوین»، ص ۹۶ آمده که ناصرالدین شاه در سال ۱۲۶۴ قمری به پادشاهی رسید. بنابراین به احتمال فراوان، مهر مذکور اولین مهر ناصرالدین شاه است].

[مهر چهارگوش کلاهک‌دار است (فراستی، ۱۳۸۰: ۱۷۵ - ۱۷۶)].

از آنجا که بر ذمت همت ملوکانه فرض و متحتم فرموده‌ایم که هریک از چاکران دربار معدلت مدار که عمر خود را صرف خدمت دولت نموده و به رحمت ایزدی پیوندند، پاس [پاس: رعایت، ملاحظه (انوری، ۱۳۸۲: ۱۲/۱۲۴۰)] قسمتی حقوق آن‌ها را در حق اعقاب و بازماندگان منظور فرماییم که اسباب امیدواری عموم خدمتگزاران [سند: خدمتگذاران] بوده با کمال دقت مشغول خدمت باشند.

من جمله مرحوم میرزا عیسی وزیر که تمام عمر خود را در راه خدمت دولت صرف کرده به پایان رسانید. برای پاس خدمات آن مرحوم هشتصد تومان بعد از رسوم [رسوم: کسوراتی که مستوفیان برمی‌داشتند. تومنی ۲۰۰ دینار یا یک عباسی حق کمیسیون آن‌ها بوده (مصاحبه با استاد اسدالله عبدلی آشتیانی، مصاحبه‌گیرنده: علی قنبریان)] از مواجب [مواجب: عربی است به معنای واجب گردانیده‌شده. اصطلاحی است برای آنچه که در ازای خدمت به شخص رسانند. اگر عمل دیوان یا شرع باشد در جزو مستمری محسوب دارند و اگر نوکر و خدمتکار باشد از هر طبقه از طبقات اعلا از امرا و وزارا و از طبقات پایین از فراش و عذب مهتر و قاطرچی به لفظ مواجب نگارند و در جزء اطلاق باشد (عبدلی آشتیانی، ۱۳۹۵: ۲/۱۰۰۵)] مرحوم وزیر در حق نتیجه الوزراء العظام جناب فخامت نصاب میرزا سیدمحمدخان انتظام السلطنه وزیر نظمی پسر مرحوم انتظام السلطنه برادرزاده آن مرحوم مرحمت فرمودیم که علاوه بر مواجب خودش از محل ثیولات [ثیول: واگذاری زمین و ملک به کسی از طرف پادشاه که آن شخص از طریق مالیات آن ملک، برای خود درآمدی فراهم می‌آورد (فرهنگ فارسی معین، ذیل واژه ثیول)] وزیر مرحوم به موجب تفصیل اخذ و دریافت داشته به مراسم فدویت قیام و اقدام نماید. مقرر اینکه مستوفیان عظام و کتبه کرام شرح فرمان همایون را در دفاتر خلود ثبت و ضبط نموده در عهده شناسند. فی شهر صفرالمظفر سنه ۱۳۱۰.

[از عبارت «در عهده شناسند» دانسته می‌شود که سند از نوع فرمان است (مصاحبه با استاد اسدالله عبدلی آشتیانی، مصاحبه‌گیرنده: علی قنبریان)].

[دفاتر خلود: دفاتری که ماندگار است مانند دفاتر اوارجه، توجیه، مفرده، و روزنامهچه (مصاحبه با استاد اسدالله عبدلی آشتیانی، مصاحبه‌گیرنده: علی قنبریان)].

[«کتبه کرام» اشاره است به آیه {کراماً کاتبین} (انفطار: ۱۱/۸۲)].

از متن سند چهار نکته مهم تاریخی به دست می‌آید:

الف) یکی آنکه سیدمحمدخان انتظام السلطنه (برادرزاده میرزا عیسی خان وزیر)، در صفر ۱۳۱۰ قمری وزارت نظمی را بر عهده داشته است.

ب) دیگر آنکه، از سیدمحمدخان با عنوان نتیجه الوزراء العظام نام برده شده است که دلالت دارد بر اینکه اجداد بالاتر از پدر بزرگ سیدمحمدخان نیز از وزرا بوده‌اند.

پ) نامی از سیدعبدالله خان انتظام السلطنه (برادر میرزا عیسی خان وزیر) برده نشده است بلکه از فرزند سیدعبدالله یعنی سیدمحمدخان، تقدیر شده است. علت آن است که سیدعبدالله خان در ذی حجه سال ۱۳۰۹ قمری و قبل از عیسی خان درگذشته است (اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۷: ۶۸۵/۲).

ت) نامی از فرزندان عیسی خان وزیر به میان نیامده است. زیرا همان طور که کتاب‌های تاریخ گواهی می‌دهند میرزا عیسی خان فرزندی نداشته است. در مصاحبه‌ای که با آقای منصور رشیدی (سرپرست مقبره میرزا عیسی خان وزیر) داشتم، ایشان نیز تصریح فرمودند که میرزا عیسی فرزندی نداشته است (علی قنبریان).

در سند از همشیره‌های میرزا عیسی خان وزیر (خدیدجه سلطان خانم و حاجیه مروارید خانم) و همچنین عیال ایشان (بی‌بی) نام برده شده است و برای آن‌ها از طرف ناصرالدین شاه قاجار مبالغی در نظر گرفته شده است.

سند نفیس و یگانه تقدیر ناصرالدین شاه قاجار از خدمات میرزا عیسی خان وزیر، دارای مهر سلطنتی و امضای ناصرالدین شاه است. این سند نزد آقای منصور رشیدی، سرپرست مقبره میرزا عیسی خان وزیر، نگه‌داری می‌شد و در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۰۱ شمسی توسط ایشان به کتابخانه، موزه، و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی اهدا شد و با شماره سند ۲۳۳ و بازیابی ۱۰۱۰ در دفتر اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی ثبت گردید.

اصلی روی سند
شرویشگاه به نام سانی و مطالعات فریبی
«ف ما ز تقدب ناصب الدب: شاه قاجار از مزا عسیر خا ز و ذب»

پرنال جاب علوم اسانی

بایسته

شماره: ۹۷/۶۵۳۹۷
تاریخ: ۱۳۹۷/۱۱/۰۱
پست: ندارد

فرهیخته گرامی

جناب آقای منصور رشیدی

موضوع: اعلام وصول

با سلام:

احتراماً، ضمن تشکر و قدردانی از اهداء « یک برگ سند فرمان تقدیر ناصرالدین شاه قاجار از مرحوم میرزا عیسی وزیر» به کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، بدینوسیله وصول آن را اعلام می دارد. ضمناً این فرمان با شماره سند ۲۳۳ و بازیابی ۱۰۱۰ در دفتر اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی ثبت گردید.

توفیق روزافزون جنابعالی را در خدمت به عرصه دانش و فرهنگ ایران اسلامی، از خداوند متعال خواستاریم.

حمید ملکیان
معاون منابع و خدمات فنی

رونوشت:

iranicaical.ir
ia@icaical.ir

تهران میدان بهارستان صندوق پستی: ۱۱۳۱۵-۸۸۱ / کد پستی: ۱۱۵۶۱۲۶۸
تلفن: ۳۳۱۴۸۱۵۴ - ۳۳۱۴۸۱۵۵ / فاکس: ۳۳۱۴۸۱۵۶

اعلام وصول اهداء «فرمان تقدیر ناصرالدین شاه قاجار از میرزا عیسی خان وزیر». آقای منصور رشیدی اصل سند فرمان را به کتابخانه مجلس شورای اسلامی اهدا کرده است.

سید نصر اللہ انتظام وزیری (رئیس مجمع عمومی سازمان ملل متحد)

نزد پدر

پروپش گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بازدید گردشگران و تاریخ دوستان از
 مقبره سید عبدالله انتظام السلطنه
 سرگروه بازدیدکنندگان: نصرالله حدادی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تصویر انفرادی از دوران جوانی میرزا سیدعبدالله تفرشی پدر سیدمحمد ملقب به انتظام السلطنه رئیس شهربانی در دوره ناصری / شماره مدرک: ۳۵۲۰۰۸۴ / محل نگهداری: آرشیو ملی ایران / شماره بازیابی: ۹۹۹/۲۵/۶۰۷۰ / منشأ: دانشور، فیروز، فروشنده / مشخصات ظاهری: ۱ عکس، سیاه و سفید؛ ، ۱۴×۹ سم / جهت کسب اطلاعات بیشتر به جلد ۲ صفحه ۲۸۳ کتاب شرح رجال بامداد رجوع شود / کارشناس توصیف‌گر تصویر در کتابخانه ملی: عماری / تاریخ توصیف:

۱۳۹۳/۰۳/۲۸

عکس انفرادی از انتظام السلطنه، پدر سید محمد، در حالی که نشسته و یک دست خود را بر روی میز نزدیک خود گذاشته است / شماره مدرک: ۳۹۴۹۷۰۸ / محل نگهداری: آرشیو ملی ایران / شماره بازیابی: ۹۹۹/۲۵/۶۸۵۰ / منشأ: دانشور، فیروز / مشخصات ظاهری: ۱ عکس: سیاه و سفید؛ ۱۰×۱۶ س م

کارشناس توصیف‌گر تصویر در کتابخانه ملی: معماری

تاریخ توصیف: ۱۳۹۴/۰۶/۱۷

تاریخ ایجاد: بی تا

.....

چند نکته درباره تصویر:

۱. انتظام السلطنه کلاه سیاهی به سر دارد. رنگ کلاه می‌تواند نشان از سیادت وی باشد.
۲. وی انگشتری در کوچک‌ترین انگشت دست راست دارد. در شریعت چنین چیزی مستحب است. بنابراین انتظام السلطنه شخص متشرعی بوده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۲ دگمه لباس روی عاج فیل

متعلق به ظهیرالدوله

پروپشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

چوب «من تشاء»

متعلق به بینشعلی

پروپوزیون گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

خوانش و تبیین و تحلیل سند «وکالت نامچه کلیه امورات سید محمد انتظام السلطنه به میرزا شفیع صدر دیوان خانه در محضر شیخ فضل الله نوری»

خوانش سند

بسم الله الرحمن الرحيم

خط ۱ سند: در علیا محکمه مُحکمه شرع مطاع لازم الاتباع دارخلافه تهران [سند: طهران] جناب جلالت مآب اجل اکرم سیدالاطهار العظا آقای آقامیرزا سید محمد انتظام السلطنه دام اقباله العالی وکیل و نایب نیاب شرعی خودشان قرار دادند.

خط ۲ سند: جناب جلالت مآب اجل اکرم عمده الابناء العظام سیدالاطهار آقای آقا میرزا شفیع الملقب به صدر دیوان خانه دام اقباله العالی را در کلیه امورات خودشان که در دارالخلافه دارند به هر جهت و هر بابت چه از بابت فروش اراضی متعلق به ایشان و عمارت.

خط ۳ سند: و غیره و از باب ابتیاع نمودن هر چیزی که صلاح حال موکل خود دانند و هکذا هرگاه کسی در مقام ادعا و دعاوی برآمده اظهار حقی و ابراز سخنی نموده باشد، به هر عنوان جناب وکیل مسطور [مسطور: مزبور].

خط ۴ سند: وکالت دارند که به میزان شرع انور قطع و فصل امر ایشان با طرف ایشان نموده و هکذا هرگاه جناب موکل مسطور از کسی طلب شرعی داشته باشند یا گفت وگویی داشته باشند هم چنین وکالت دارند

خط ۵ سند: که به میزان شرع مطهر اخذ و استرداد نمایند و بالجمله در کلیه امورات، وکالت صحیحه شرعیه دارند که مأذون فی توکیل الغیر اصلاح و انسجام فرمایند به هر طوری که

خط ۶ سند: صلاح و صرفه موکل خود دانند مختارند توکیلاً صحیحاً شرعياً و کان ذلک فی تاریخ سلخ شهر صفر الخیر سنه ۱۳۱۸.

مهر: «انتظام السلطنه ۱۳۰۹»

نقش مهر

سید محمد انتظام السلطنه

حواشی / سجلات:

حاشیه اول:

بسم الله الرحمن الرحيم. اعترف ايجاب المعظم وكيل حسب التفصيل في سلخ شهر صفر الخير ١٣١٨ لدى الاحقر فضل الله النورى

مهر: «ذلك فضل الله يؤتیه من يشاء» [ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ] (مائده: ٥٤/٥) ترجمه: «این فضل خداست كه به هر كس بخواهد و شایسته بداند می بخشد». ترکیب «فضل الله» ١٧ مرتبه در قرآن آمده است.

نقش مهر

شیخ فضل الله نوری

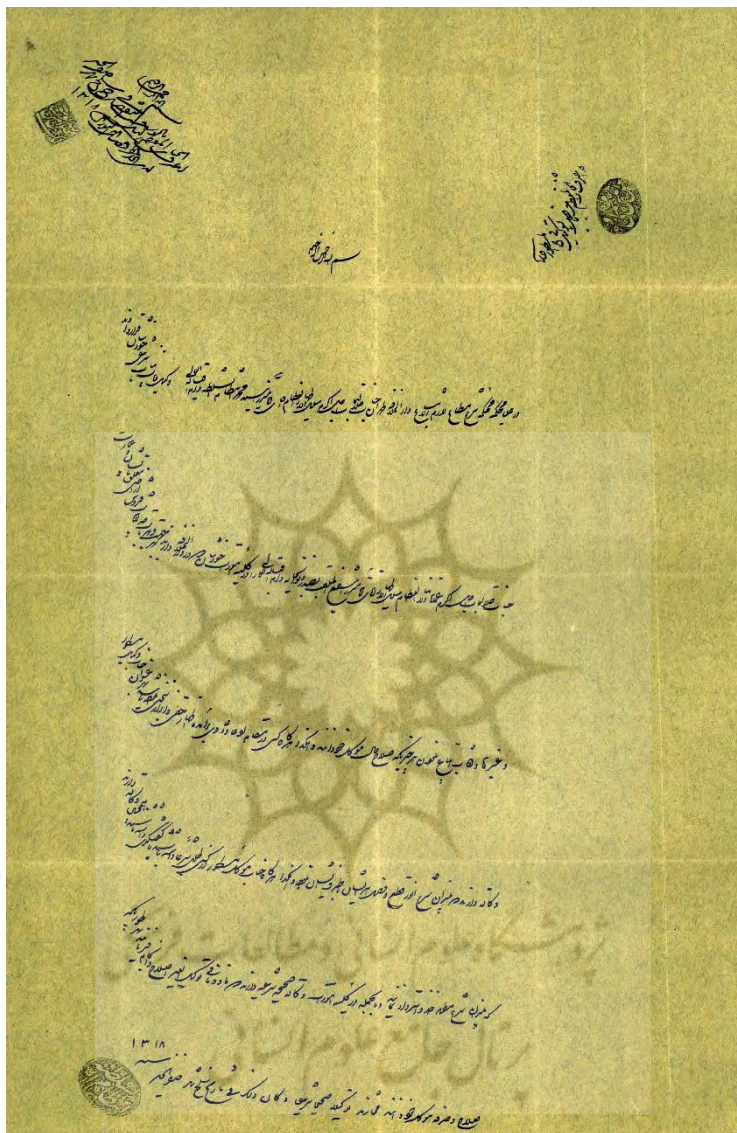
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

حاشیه دوم:

قد اعترف الجناب المعظم حسبما فصل بالتوكيل في المسطور حرره (مهر: عبده احمد بن محمد ولي)

وکالت نامه میرزا سید محمد انتظام السلطنه در خصوص وکیل قراردادان محمد شفیع بن محمد علی صدر دیوانخانه در کلیه امور / شناسه سند: ۲۹۶/۲۵۸۳۳ / منشأ: قوی فکر، رضا، سردبیر / دوره ایجاد: ۱۳۱۸ ق / مرکز نگهداری سند: آرشیو ملی ایران / شناسه سند: ۲۹۶/۲۵۸۳۳

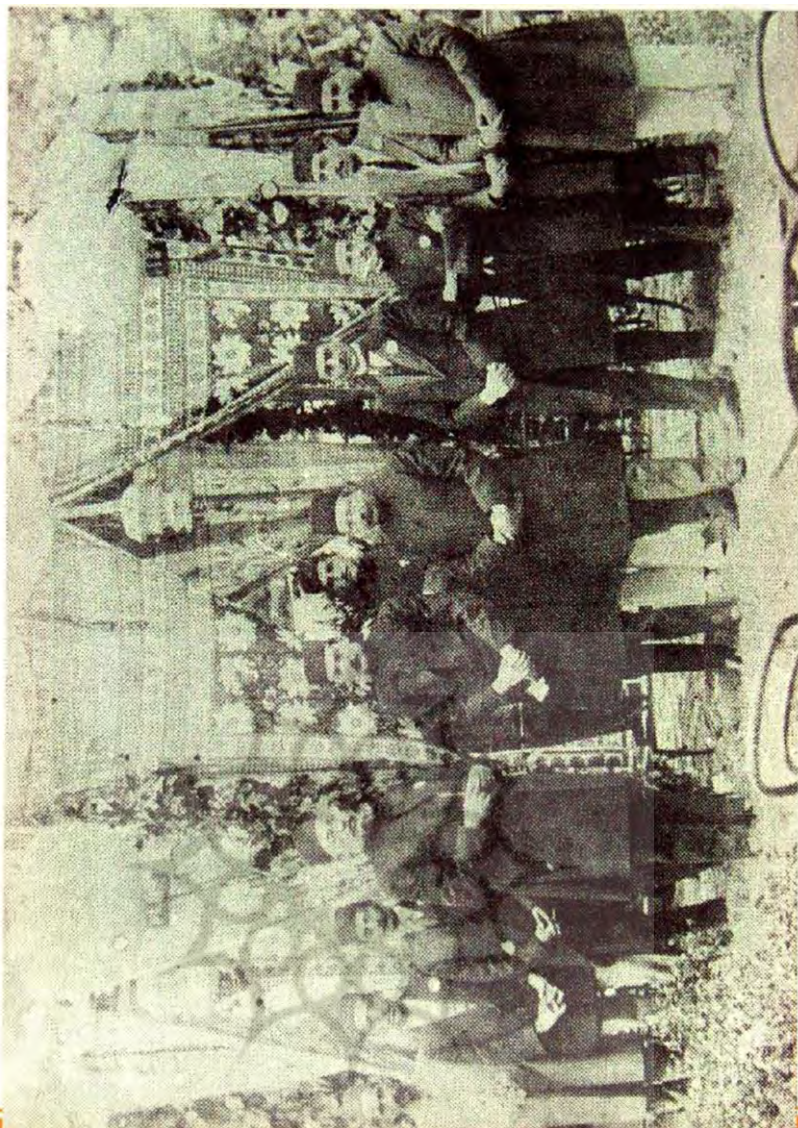

وکالت نامه کلیه امورات سید محمد انتظام السلطنه به میرزا شفیع صدر دیوانخانه در محضر شیخ فضل الله نوری، صفر الخیر ۱۳۱۸

بررسی سند:

۱. برای سید محمد انتظام السلطنه (موکل) از الفاظ «جناب جلالت مآب اجل اکرم سیدالاطهار العظا آقای آقامیرزا سید» استفاده شده است. از این اوصاف ۲ مطلب دانسته می‌شود:
الف) سیادت انتظام السلطنه ب) کرامت و بزرگواری ایشان.
۲. عبارت دعایی «دام اقباله العالی» دلالت دارد که زمان نوشته شدن سند، انتظام السلطنه زنده بوده است. البته چون مفاد سند وکالت است. همین امر نیز دالّ بر زنده بودن انتظام است. چون زنده بودن وکیل و موکل از شرایط وکالت است.
۳. موکل انتظام السلطنه است. وکیل: میرزا شفیع.
۴. در سند برای وکیل از چنین اوصافی استفاده شده است:
«جناب جلالت مآب اجل اکرم عمده الابناء العظام سیدالاطهار آقای آقا میرزا شفیع الملقب به صدر دیوان خانه».
این الفاظ دلالت بر بزرگ منشی وکیل و سیادت وی دارد.
۵. با عبارت «مأذون فی توکیل الغیر» به وکیل (میرزا شفیع)، اجازه داده شده است تا در صورت نیاز وکیل بگیرد.
۶. نقش مهر انتظام السلطنه: «انتظام السلطنه ۱۳۰۹». ۱۳۰۹ به قمری بوده و سال ساخته شدن مهر است. معادل شمسی آن عبارت است از: ۱۲۷۰. انتظام السلطنه در ۲۵ مهرماه ۱۲۴۸ شمسی به دنیا آمده است.
یعنی در زمان ساخت مهر، ۲۲ سال داشته است.
۷. سند با این عبارت تمام شده است:
«و کان ذلک فی تاریخ سلخ شهر صفر الخیر سنه ۱۳۱۸».
مقصود از «سلخ»، پایان و آخر است. پس، سند در آخر ماه صفر نوشته شده است. شایان ذکر است که در مقابل سلخ، دو اصطلاح دیگر است:
غره: اول
تصنیف: وسط
سند در صفر سال ۱۳۱۸ قمری نگاشته شده است. معادل شمسی آن عبارت است از: تیر ۱۲۷۹. انتظام السلطنه در ۲۵ مهرماه ۱۲۴۸ شمسی به دنیا آمده است. یعنی در زمان نوشته شدن سند، ۳۱ سال داشته است.
۸. دو نفر به سند تأییدیه نوشته‌اند:
الف) شیخ فضل الله نوری. نقش مهر وی عبارت است از: «ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء». این عبارت آیه ۵ از سوره مائده است.
شیخ فضل الله نوری زاده ۳ دی ۱۲۲۲ و درگذشته ۹ مرداد ۱۲۸۸ است. یعنی انعقاد عقد (تیر ۱۲۷۹)، ۹ سال قبل از به دار کشیدن ایشان بوده است.
ب) عبده احمد بن محمد ولی.

پروہ سگاہ علوم انسانی و مطالعات عربی
پرتال جامع علوم انسانی

غرفه انجمن اخوت در جشن نصرت ملی در تهران / افراد شناخته شده از سمت راست عبارت‌اند از: ۱- مرآت الممالک
۵- سید محمد انتظام السلطنه ۶- شاهزاده یمین الدوله ۷- علی خان ظهیرالدوله / شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۰۹۰۷۸ /
سرشناسه: قره‌باغی، طاهره / وضعیت نشر: تهران، ۱۳۲۷ق / مشخصات ظاهری: ۱۸×۱۳ س.م. / عکس‌ها بر روی کارت، با
مهر چاپی عکاسخانه عبداللّه قاجار چسبانده شده‌اند. این آرم طرحی است که از سوی جمع‌آوری‌کننده عکس‌ها در زیر
آن‌ها گذاشته شده و ربطی به عکاسخانه تولیدکننده عکس ندارد / عکس در کتاب خاطرات و اسناد ظهیرالدوله، به کوشش
ایرج افشار، ص ۶۲۴ به چاپ رسیده است.

پشت تصویر نوشته شده: «نفر چهارم از سمت راست: یکی از برادران حکیم‌الملک»، «۷۵۵۵/۲»

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جمعه ۶ بهمنی الاولی ۱۳۳۹ از چهار بخروب ماند

در باغ آقای انتظام السلطه

بیاد ایشان

مهمانی انجمن اخوت، در باغ سید محمد انتظام السلطنه بینش علی، که اعضای این انجمن به صورت ایستاده و نشسته در کنار هم دیده می‌شوند / شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۰۹۸۲۱ / سرشناسه: قره‌باغی، طاهره/ وضعیت نشر: ۱۳۲۹ق / مشخصات ظاهری: ۱عکس: سیاه و سفید؛ ۱۸×۱۳س.م / عکس‌ها بر روی کارت، با مهر چاپی عکاسخانه عبداللّه قاجار چسبانده شده‌اند، این آرم طرحی است که از سوی جمع‌آوری‌کننده عکس‌ها در زیر آن‌ها گذاشته شده و ربطی به عکاسخانه تولیدکننده عکس ندارد / یادداشت روی عکس: آرم انجمن اخوت، جمعه ۶ جمادی‌الاولی ۱۳۲۹ از چهار به غروب مانده در باغ آقای انتظام السلطنه، به یاد ایشان / این عکس کپی است. این عکس در کتاب خاطرات و اسناد ظهیرالدوله، به کوشش ایرج افشار، ص ۶۲۰ به چاپ رسیده است

توضیحات تصویر:

سید عبدالله انتظام السلطنه در ذی‌حجه سال ۱۳۰۹ از دنیا رفت؛ لذا در سند فوق که مربوط به سال ۱۳۲۹ قمری است، به درستی نوشته شده است:

«در باغ آقای انتظام السلطنه به یاد ایشان»

نوشته روی عکس متعلق است به سید محمد انتظام السلطنه؛ زیرا نقش مهر ایشان کنار نوشته زده شده است. نقش مهر در همین کتاب آورده شده است.

در پشت (ظهر) تصویر نوشته شده است:

«ظهیرالدوله در مهمانی باغ انتظام السلطنه در سال ۱۳۲۹ هجری قمری»

از این عبارت دانسته می‌شود که ظهیرالدوله نیز در مهمانی حضور دارد.

عنوان و نام پدیدآور: جمعی از اعضای انجمن اخوت / شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۰۹۷۲۵ / سرشناسه: قره‌باغی، طاهره / مشخصات ظاهری: ۱عکس: سیاه و سفید؛ ۱۳×۱۸س.م / عکس‌ها بر روی کارتی، با مهر چاپی عکاسخانه عبدالله قاجار چسبانده شده‌اند. این آرم، طرحی است که از سوی جمع‌آوری‌کننده عکس‌ها در زیر آن‌ها گذاشته شده و ربطی به عکاسخانه تولیدکننده عکس ندارد. این عکس کپی است. این عکس در کتاب خاطرات و اسناد ظهیرالدوله، به کوشش ایرج افشار، ص ۵۸۶ به چاپ رسیده است / افراد شناخته‌شده در عکس، از سمت راست به ترتیب عبارت‌اند از: ۱- سیدمحمد انتظام‌السلطنه مرید ظهیرالدوله ۲- سیدابراهیم اصفهانی ۳- نورالدین دفتری مستشار (انتظام‌وزیری).

تفسیر و تحلیل سجع مهر:

۱. سجع مهرها بیانگر شخصیت اجتماعی افراد است. عبارت مهر در تصویر بالا، به وضوح دلالت دارد که سیدمحمد انتظام السلطنه در سیر و سلوک عرفانی بوده است. زیرا در آن تصویر ۲ عدد تبرزین و ۱ عدد تسبیح و کَشکول آمده است.
۲. «بینش علی» عنوان طریقتی انتظام است.
۳. «ص» اشاره به سلسله صفا علی شاهی نعمت الهی دارد.
۴. «۱۳۱۷» سال نقر (ساخته شدن) مهر است. هیچ قرینه‌ای در مهر نیست که سال مذکور به شمسی است یا قمری. از آنجا که انتظام در سال ۱۳۰۹ شمسی از دنیا رفته است، سال مذکور قطعاً به قمری است. ۱۳۱۷ قمری معادل ۱۲۷۸ شمسی است. مهر فوق، ۳۱ سال قبل از وفات انتظام ساخته شده است.

پروژه شگانه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سنگ قبر سیدمحمد انتظام السلطنه

بر روی سنگ قبر عبارات ذیل حک شده است:

«ص ۱۳۱۷. سیدمحمد انتظام السلطنه بینشعلی. تولد یازدهم رجب ۱۲۸۶ قمری [برابر با] بیست و پنجم مهر ماه ۱۲۴۸

شمسی. [وفات] بیست و هشتم رمضان ۱۳۴۹ قمری [برابر با] بیست و هشتم بهمن ماه ۱۳۰۹ شمسی».

ص: مخفف سلسله صفی علی شاه است.

۱۳۱۷: سالی است که صفی علی شاه و ظهیرالدوله انجمن اخوت را تأسیس کردند. بعد از صفی علی شاه، ریاست سلسله با

ظهیرالدوله و بعد از وی (بنابر یکی از ۲ نظریه) با بینش علی بود.

خوانش و تبیین و تحلیل سند «سلسله نسب خاندان انتظام السلطنه»

اهمیت این سند در این است که در ذیل آن سلسله نسب خاندان وزیری به دستخط سیدعبدالله انتظام وزیری نگاشته شده

است. وی در ششم فروردین ۱۲۷۴ در یکی از خانواده‌های سرشناس قاجار متولد شد. سیدعبدالله فرزند سیدمحمد

انتظام السلطنه است. ایشان سال‌ها مشاغل حساس سیاسی و کنسولی و سفارت ایران در کشورهای مختلف و ریاست ادارات

مختلف وزارت امور خارجه و مأموریت‌های سیاسی در آلمان و آمریکا را به عهده داشت (نراقی و غفاری، ۱۳۵۳: ۲۹).

سیمت‌ها:

رئیس دانشکده فلسفه دانشگاه تهران.

در سال ۱۳۳۰ شمسی وزیر امور خارجه کابینه حسین علاء.

نایب نخست وزیری.

نماینده ایران در سازمان‌های بین‌المللی.

جزء هیئت کارشناسان حل اختلاف و انعقاد قرارداد کنسرسیوم در تاریخ ۲۰ جولای ۱۹۵۳ (۲۹ تیر ۱۳۳۲).

از مشاوران نزدیک شاه و وزیر دربار وقت حسین علاء، در مدت تصدی ریاست شرکت ملی نفت.

خادم افتتاحی حرم امام رضا در سال ۱۳۳۹.

وزارت امور خارجه در کابینه سرلشکر زاهدی.

از اعضای مرکز مطالعات عالی بین‌المللی.

تبیین و بررسی سند:

سند در تاریخ ۱۳۵۸/۰۳/۲۰ از طرف وکیل سیدعبدالله انتظام وزیری، آقای احمد کاوه، به سازمان اوقاف نوشته شده است.

پایین برگه نام پدر و اجداد سیدعبدالله انتظام وزیری نوشته شده است. بنابراین آقای منصور رشیدی، متن پایین سند،

دست خط سیدعبدالله انتظام وزیری است:

منابع

قرآن کریم.

اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان (۱۳۶۷). *چهل سال تاریخ ایران*، محقق و مصحح: ایرج افشار، تهران، نشر اساطیر، چ ۲.

افشار، ایرج (۱۳۶۷). *خاطرات و اسناد ظهیرالدوله*، جلد اول، تهران: نشر زرین، چ ۲.

انوری، حسن (۱۳۸۲). *فرهنگ بزرگ سخن*، تهران: نشر سخن، چ ۲.

بامداد، مهدی (۱۳۷۱). *شرح حال رجال ایران*، تهران: نشر زوار.

شهبازی، داریوش (۱۳۹۷). *روایتی از تهران قدیم*، ج ۱، تهران: نشر سایه بان هنر، چ ۱.

شهیدی، حسین (۱۳۸۳ ش). *سرگذشت تهران*، تهران: نشر راه مانا، چ ۱.

ظهیرالدوله، علی بن محمدناصر (۱۳۷۱ ش). *سفرنامه ظهیرالدوله*، محقق و مصحح: محمداسماعیل رضوانی، تهران: نشر مستوفی، چ ۱.

عبدلی آشتیانی، اسدالله (۱۳۹۵). *سیاق: تاریخ آموزش دیوان سالاری و ریاضی حسابداری*، ویراستار: مجتبی مقدسی، تهران: نشر سفیر اردهال، چ ۱.

فراستی، رضا (بهار ۱۳۸۰). *مهرهای شاهان قاجار*، مجله تاریخ معاصر ایران، س ۵، ش ۱۷، ص ۱۶۳ - ۲۰۵.

مدرسی طباطبایی، حسین (۱۳۶۱ ش). *برگی از تاریخ قزوین*، قم: نشر: کتابخانه حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی، چ ۱.

نراقی، حسن و غفاری، فرخ (۱۳۵۳). *خاندان غفاری کاشان*، با مقدمه ابراهیم غفاری، تهران: نشر فرهنگ ایران زمین.

مصاحبه با منصور رشیدی، مصاحبه گیرنده: علی قنبریان.

مصاحبه با اسدالله عبدلی آشتیانی، مصاحبه گیرنده: علی قنبریان.

پژوهش‌های علمی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی